

CAUSA PERDUTA ЛИ Е РЕФЕРЕНДУМЪТ В БЪЛГАРИЯ?

Светослав Мишев

Резюме: В историята на България са проведени пет референдума. Първият е от 1922 г. и се отнася до съденето на виновниците за двете национални катастрофи, вторият е от 1946 г. и е за превръщането на страната от монархия в република, третият е от 1971 г. и е за приемането на нова конституция, четвъртият е от 2013 г. и е свързан с изграждането на нова атомна централа, петият е от 2015 г. и се отнася до въвеждането на електронно гласуване. Три от петте референдума нямат реални последици.

Ключови думи: демокрация, закон, народ, република, референдум.

IS THE REFERENDUM IN BULGARIA CAUSA PERDUTA?

Svetoslav Mishev

Abstract: Five referendums were held in Bulgarian history. The first one was in 1922 and concerned the verdict of the guilty ones for the two national catastrophes. The second one was in 1946 regarding the change from a monarchy to republic. The third one is from 1976, related to the adoption of a new constitution. The fourth one, held in 2013, concerned the construction of a new nuclear power plant. The last one in 2015 concerns the establishment of electronic voting. Three of those five referendums have no substantial consequences.

Keywords: democracy, law, people, referendum, republic.

I. Въведение

За да отговорим на този въпрос, трябва да погледнем назад в историята на страната и да анализираме опита, който има българският народ с пряката демокрация. В историята на Третата Българска държава са провеждани пет национални референдума, като за първи път референдум е проведен на 19 ноември 1922 г.¹, а последният е от 25 октомври 2015 г.² Нека поразмишляваме върху няколко цифри и факти. Първо, пет референдума за 136 години държавност средно аритметично е един референдум на 27 години. Първият референдум е 43 години след

¹ История на България по дати. София. 2008, с. 245.

² Указ номер 163 (ДВ, бр. 61, от 11. 08. 2015 г.)

създаването на Третата българска държава, а гледайки исторически, ще видим, че през периода на княжеството и царството е проведен само един референдум. Монархиите априорно не обичат референдумите, Търновската конституция не предвижда референдуми, нито каквато и да е друга форма на пряка демокрация³. Това съответства на духа и епохата, като добавим, че българският народ почти пет века е живял в една абсолютна теократична монархия, поради което чувството за свобода и демокрация му е неприсъщо, напълно се обяснява късното провеждане на първия български референдум.

II. Изложение

Първият референдум в нашата история превръща народа в съдия чрез въпроса да се съдят ли виновниците за националните катастрофи. За провеждането се използват бяла и черна бюлетина. Бялата бюлетина съдържа имената на 22-ма бивши министри от военновременните правителства и означава „виновни“, а черните ги изкарват „невиновни“. Допитването се свежда до вот на доверие или недоверие към управляващите. Както се очаква, страданията от двете национални катастрофи надделяват: 647 313 гласуват с бялата бюлетина, 223 584 – с черната, а 55 000 са недействителните бюлетини. „Катастрофаджиите“ се озовават в Шуменския затвор, но до съдебната зала не стигат.⁴ Късно или не референдум е проведен за първи път, но какво е качеството и какъв е смисълът му? Уви, през 1922 г. народът е употребен политически, референдумът на първо място се явява един отдушник на разочарованието от сринатите мечти, а на второ място той има голяма политическа полза за управляващите от БЗНС начело с Александър Стамболийски, които чрез него се освобождават от голяма част от своите политически противници. 74,33 % от народа са за съдене на виновните, но нито един от обвинените не е осъден, някои са държани повече в затвора, други по-малко, но по чисто политически причини. Фактическият главен виновник за националните катастрофи, авторът на Деня на престъпното безумие⁵ – Фердинанд I, не е съден, а си живее спокойно в Кобург, само му е забранено да се връща в България. Първият ни референдум е политически употребен и народната воля изобщо не се взема под внимание, *Vox populi, vox dei*, в България не

³ Друмева, Е. Конституционно право. София. 2013, с. 251.

⁴ История на Българите. От Освобождението (1878) до края на Студената война (1989). София. 2009, с. 208-209.

⁵ На 16 юни 1913 г., началото на Междусъюзническата война, Фердинанд I издава еднолична заповед за атака срещу съюзническите сръбски и гръцки войски.

проработва по правилния начин. Опаковката е чудесна, съдържанието е подменено.

За разлика от първия, вторият национален референдум в България е изключително релевантен и към днешния ден. Той се отнася до обявяването на страната за република, за свикване на Велико народно събрание и за съставяне на нова конституция. Референдумът е проведен на 8 септември 1946 г. Участват 91,63 % от гласоподавателите, действителните бюлетини са 97,01 %, като от тях 95,63 % – за република, а 4,37 % – за монархия. С този резултат на 15 септември 1946 г. България е обявена за Народна република, а за временен председател на републиката е избран юристът Васил Коларов.⁶

Този референдум може да бъде анализиран по най-малко три начина. Първо, това е най-значимият референдум, проведен в България, от гледна точка на неговите последици за развитието на страната; гледайки обективните факти, тези последици са желани от болшинството от народа и с участието си в него гражданите заявяват категорично каква форма на управление предпочитат за своята страна. Гледайки от този ъгъл, референдумът от 1946 г. ни изглежда като идеален пример за упражняването на пряката демокрация, при който народът сам избира пътя на своето развитие. Вторият прочит на референдума започва след политическите промени в България след 1989 г. При него се застъпва тезата, че референдумът е фалшифициран, а главният довод е резултатът от референдума – 95,63 % за република при 4,37 % за монархия. Привържениците на тази теория смятат, че българите през 1946 г. не биха били толкова републикански настроени. От историческа гледна точка има основания да се предполага, че фалшификациите не са нищо необичайно нито за периода, нито за страната ни. Третият прочит на референдума го разглежда на базата на международната ситуация към 1946 г. Републиканското бъдеще на България е ясно още през февруари 1944 г. на Ялтенската конференция, където „Голямата тройка“ го предначертава. Сталин, Рузвелт и Чърчил решават България да бъде социалистическа република в сферата на влияние на Съветския съюз след края на Втората световна война.⁷ Този факт от историята на международните отношения обезсмисля важноста на референдума от 1946 г., защото той се явява просто един удобен политически аксесоар. Можем да размишляваме по отношение на това, какво наистина са желали гражданите през 1946 г., но при първия референдум от 1922 г. те на практика не получават това, което искат, защото виновниците не са осъдени. При референдума от 1946 г. народът

⁶ История на Българите. От Освобождението (1878) до края на Студената война (1989). София. 2009, с. 328.

⁷ Кисинджър, Х. Дипломацията. София. 1997.

получава това, за което е гласувал. До каква степен е имало манипулиране на референдума, не може да се установи, но разсъждавайки от гледна точка на историческите предпоставки и народопсихологията, българският народ към XIX и XX век няма и капка монархизъм в себе си, самият Левски се бори за „Чиста и свята република“. Както беше изложено по-горе, силата на референдума е нищожна спрямо международната обстановка, иска или не българският народ е планирано да получи република след края на Втората световна война. Има причини да смятаме, че това е единственият случай, при който желанието на българския народ съвпада със световната геополитика, републиканската идея е модерният тип управление за една държава и България го получава за добро или за лошо. Международното положение потвърждава тенденцията за развитие на републиканската идея и въвеждането на републиката като форма на управление в различни страни по света, първият голям процес на трансформиране на монархиите в републики е след разпадането на империите след Първата световна война, а вторият етап на разпространение на републиканизма е след края на Втората световна война. Целият Балкански полуостров потвърждава републиканския модел като актуален и желан от народите. Албания е република от 1913 г., Гърция става република за пръв път през 1922 г., Турция е република от 1923 г., Югославия се оформя като федеративна република през 1943 г., а Румъния се превръща в република през 1947 г.⁸ Тези факти потвърждават и предполагат естественото трансформиране на България от монархия в Република и индиректно легитимират референдума от 1946 г.

Третият референдум в България е проведен по време на зрелия социализъм. На 16 май 1971 г. е проведен референдум за приемане на нова конституция, останала в историята като „Живковата“. Този референдум е останал в историята като „Конституционния референдум“, пръв и единствен случай в нашата история на приемане на нова конституция не от Велико народно събрание, а пряко от суверена.⁹ В него участват 99,70 % от всички гласоподаватели (6 174 635), като действителните бюлетини са 6 150 души, а недействителните – 4607. Общо 6 135 218 души или 99,66 % гласуват за новата конституция, против нея са 15 477.¹⁰ На 18 май 1971 г. на XVI сесия на V (XXXI) Народно събрание е приета третата българска конституция, която е обявена за политическа и правна основа за изграждане на развито

⁸ Дейвис, Н. Европа. История. Велико Търново. 2005, с. 1274.

⁹ Закон за произвеждане на референдум за приемане на нова Конституция на Народна република България – ДВ, бр. 36/1971 г.

¹⁰ История на България по дати. София. 2008, с. 359.

социалистическо общество в България.¹¹ Отново след 1989 г. се застъпват множество тези за това, че референдумът е контролиран и фалшифициран, но обективният факт е, че за втори път народът получава това, за което е гласувал. Поглеждайки глобално към периода и факта, че България е част от съветската сфера на влияние, резултатът от референдума е очакван, допитването до народа от 1971 г. отново има характер на демократична опаковка към вече взето политическо решение.

Четвъртият референдум в България е проведен след политическите промени от 1989 г. Първият референдум в най-новата история на България е този от 27 януари 2013 г., известен като „Ядрения референдум“, защото въпросът, който се задава на гражданите, е „Да се развива ли ядрената енергетика в Република България чрез изграждане на нова атомна електроцентрала?“.¹² Референдумът е проведен съгласно Закона за прякото участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление (ДВ бр. 44 от 12 юни 2009 г.). Допитването е организирано от Българската социалистическа партия, която събира 770 000 подписа при необходими по закон 500 000.¹³ към 2012 г. Гласуват общо 1 405 463 български граждани, като 60,603 % от тях са за развиване на ядрената енергетика чрез изграждане на нова атомна електроцентрала, а 37,961 % са против изграждането на атомна централа¹⁴.

Болшинството гласува с „Да“, но референдумът не е приет, защото Законът¹⁵ предвижда, че резултатът от допитването е задължителен за изпълнение от държавата, ако гласували на него са поне толкова избиратели, колкото на последните парламентарни избори в страната. На последните парламентарни избори преди референдума от 2013 г. са гласували 4 345 450¹⁶, тези числа ни обясняват юридически защо референдумът не е имал никакви задължителни последици. В чл. 23 ал. 3 от ЗПУГДВМС се казва, че ако с „Да“ са гласували повече от 20 % от избирателите, въпросът на референдума се връща за доразглеждане в парламента, което само по себе си обикновено не би довело до никакви последици, защото всеки въпрос, станал тема на референдум, минава първо през Народното събрание по презумпция.

Петият български референдум, проведен съвсем скоро, на 25 октомври 2015 г., съдържаше въпроса „Подкрепяте ли да може да се

¹¹ История на българите. София. 2009, с. 497.

¹² Указ номер 385 (ДВ, бр. 87, от 09.11.2012 г.)

¹³ ЗПУГДВМС чл. 10 ал. 4 (Изм. ДВ, бр. 56 от 2015 г., в сила от 24.07.2015 г.)

¹⁴ <http://results.cik.bg/referendum/rezultati/index.html>.

¹⁵ ЗПУГДВМС чл. 23 ал. 1 (ДВ бр. 44 от 12 юни 2009 г.).

¹⁶ <http://results.cik.bg/referendum/rezultati/index.html>.

гласува и дистанционно по електронен път при произвеждане на изборите и референдумите?“¹⁷. Референдумът е иницииран от президента на Република България Росен Плевнелиев. В него вземат участие 2 587 593 граждани, като с „Да“ отговарят 1 883 411 души (69,50 %), а с „Не“ – 704 182 души (25,99 %), като 122 339 (4,51 %) са недействителните гласове¹⁸. На последните парламентарни избори преди референдума от 25 октомври 2015 г. са участвали 3 283 192¹⁹ души, което съгласно ЗУГДВМС ще рече, че референдумът няма задължителна сила и отива за доразглеждане в Народното събрание.

Последните два референдума от най-новата демократична история на България ще обобщим заедно, защото резултатът и характерът им е еднакъв. В съвременната демократична реалност и двата референдума са без реални последици и задължителна сила. Законовите постановки йезуитски обясняват защо решенията са незадължителни, но логиката, моралът и принципът за справедливост не могат да приемат тези доводи. На последните парламентарни избори в Република България от 5 октомври 2014 г. са гласували 48,66 %²⁰ от имащите право на глас, това са по-малко от половината граждани с избиращи права, но изборите са си напълно редовни и законни. Ако следваме логиката и духа на Закона за прякото участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление, легитимни ли са такива избори?

III. Заключение

В момента се подготвя пета поправка на действащата от 1991 г. българска конституция и реформите в съдебната власт са във фокуса на целия обществен живот в България. За да се покаже воля за промяна към по-справедлива и правова държава, неизменно *de lege ferenda* трябва да се промени ЗПУГДВМС и да отпадне неговият член, отнасящ се до зависимостта между резултата от даден референдум и броя гласували на него, както такава зависимост няма при никой вид избори. Народът като носител на суверенитета притежава върховната власт да решава кой ще управлява страната. Както той не е длъжен да гласува задължително на парламентарни избори, така не може да се изисква точно определен процент от суверена да се яви на референдум, за да се счита съответното допитване за имащо задължителна сила.

¹⁷ <http://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp;jsessionid=49BD5316203A79C2A39832D13F222F1?idMat=96586>.

¹⁸ <http://results.cik.bg/minr2015/tur1/referendum/index.html>.

¹⁹ <http://results.cik.bg/pi2014/rezultati/index.html>.

²⁰ <http://results.cik.bg/pi2014/aktivnost/index.html>.

Тази промяна в ЗПУГДВМС би решила демократично въпроса за ефективността на пряката демокрация в България, която в последно време е в центъра на общественото внимание. Само след такава промяна българският народ няма да приема референдумите за изгубена кауза.

Литература:

1. Дейвис, Н. Европа. История. Велико Търново. 2005.
2. Друмева, Е. Конституционно право. София. 2013.
3. История на Българите. От Освобождението (1878) до края на Студената война (1989). София. 2009.
4. История на България по дати. София. 2008.
5. Кисинджър, Х. Дипломацията. София. 1997.